

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА СУПРОВОДУ
ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальності
231 Соціальна робота

Беленок Катерина Вячеславівна

Керівник Іванова О. Л.,
старший викладач

Рецензент Богдан Д. З.,
старший викладач

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____
« _____ » _____ 2023 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	6
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	11
2.1 Час та місце проведення дослідження	11
2.2 Етапи проведення дослідження	11
2.3 Характеристика вибірки	12
2.4 Інструменти дослідження	13
2.5 Труднощі та обмеження проведення дослідження	13
2.6 Етичні засади проведення дослідження	14
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	15
3.1 Обґрунтування необхідності популяризації послуги супроводу під час інклюзивної освіти	15
3.2 Опитування батьків або законних представників дітей з ООП	16
3.3 Підготовка до процесу надання послуги супроводу під час інклюзивного навчання	17
3.4 Практика надання послуги супроводу під час інклюзивного навчання	20
3.5 Фактори успіху впровадження послуги супроводу під час інклюзивного навчання	22
3.6 Рекомендації до покращення послуги супроводу під час інклюзивного навчання	24
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27
ДОДАТКИ	28

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООП – особливі освітні потреби

ІПР – індивідуальний план розвитку

ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр

ДБН – державні будівельні норми

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на освіту, рівність, вільний розвиток своєї особистості, повагу гідності тощо. Саме тому освіта має бути доступною для всіх, незалежно від особливостей розвитку. І для реалізації цих прав, для доступу усіх верств населення до освіти наша держава розвиває інклюзивну освіту. Це дає можливість дітям самореалізуватися і в майбутньому отримати професію.

Від цього виграє не лише дитина, а й суспільство в цілому, тому що діти з інвалідністю стають повноправними членами суспільства, можуть працювати і забезпечувати себе.

Інклюзивна освіта вимагає від суспільства толерантності, переосмислення, професійної переорієнтації педагогів для недопущення дискримінації та упередженості.

Створення інклюзивних класів сприяє формуванню у нормотипових дітей сприйняття дітей з інвалідністю або якимись особливостями розвитку як рівних, допомагає інтегрувати у суспільство кожну людину.

Станом на 2021 рік в Україні зареєстровано 162214 дітей з інвалідністю. Внаслідок війни з кожним днем все більше людей отримують фізичні і психологічні травми, що призводять до інвалідності. І хоча дуже важко передбачити кількість дітей з інвалідністю після завершення війни або навіть визначити їх кількість станом на 2023 рік, можна з впевненістю стверджувати, що питання інклюзивності в сфері освіти стоятиме гостріше, ніж до повномасштабного вторгнення.

Але інклюзивної освіти можуть вимагати не лише діти з інвалідністю, а й діти з особливими освітніми проблемами. Згідно з Законом України «Про освіту» (2017) дитина з ООП – «це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту».

На практиці впровадження інклюзивної освіти може стикатись з рядом складнощів, зокрема, з необхідністю забезпечення супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Тому дослідження практики надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання є надзвичайно важливим, оскільки дозволить визначити ключові проблеми організації надання послуги та шляхи їх вирішення, що в подальшому покращить доступ до інклюзивної освіти.

Отже, дослідження соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання є важливим етапом у розвитку інклюзивної освіти, а також може допомогти вирішенню соціальних проблем та поліпшенню якості життя дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей.

Метою роботи є описати практику надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання в Україні.

Відповідно до мети роботи, **завданнями** є:

1. Визначити потреби дітей з особливими освітніми потребами в супроводі.
2. Визначити складові соціальної послуги «супровід під час інклюзивного навчання» та її врегулювання чинним законодавством в Україні.
3. Проаналізувати кейси надання послуги супроводу під час інклюзивного навчання і визначити фактори успіху впровадження цієї послуги.
4. Визначити перспективи та шляхи вдосконалення супроводу під час інклюзивного навчання.

Об'єкт дослідження – соціальна послуга «супровід під час інклюзивного навчання».

Предмет дослідження – практика надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Великим поштовхом до більш активного дослідження і подальшого впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітніх школах стала діяльність колишньої Першої леді України Марини Порошенко та, як результат, реформа Міністерства освіти і науки «Нова українська школа», яка була запроваджена в тестовому режимі у 2017–2018 навчальному році. А вже наступного року за новими стандартами навчалися всі учні перших класів країни. Нинішня Перша леді Олена Зеленська продовжила роботу в цьому напрямку та сконцентрувалася на безбар'єрності, яка є важливою складовою інклюзивної освіти.

Соціальна послуга супроводу під час інклюзивного навчання розроблена й офіційно введена до переліку соціальних послуг наказом Міністерства соціальної політики від 17.08.2018 № 1174 «Про затвердження Змін до Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати». А вже у березні 2020 року в країні був оголошений карантин у зв'язку з епідемією Covid-19, і школи були переведені на дистанційну форму навчання. Минуло зовсім мало часу після повернення до очної форми навчання, як почалось повномасштабне вторгнення росії на територію України. Тому ця послуга так мало де впроваджена у нашій державі. Але теоретичні дослідження все ж проводяться та їх результати використовуються на практиці.

У навчально-методичному посібнику «Діти з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі» (2020) описана низка основних особливих освітніх потреб в загальноосвітньому середовищі. Авторки та автор виділяють наступні сфери потреб: фізична, когнітивна, мовленнєва, емоційно-вольова та соціальна.

В згаданому раніше посібнику Наталія Компанець (2020) пише, що саме здоров'я дитини, зокрема здорова центральна нервова система, значно впливає

на здатність дитини успішно навчатися, розвиватися та долати усі перешкоди, які стають на шляху будь-якої людини протягом усього життя. Тобто, підтримуючи фізичний розвиток дитини, автоматично підтримується і розвиток в інших сферах життя. В закладах освіти України потреби фізичної сфери дитини задовольняються через заняття фізичною культурою, спортом, проведення руханок, тощо. Особливо важливо це у початковій школі, коли процес фізичного розвитку є дуже активним.

При оцінюванні стану фізичної сфери дитини звертається увага на загальний стан здоров'я; антропометричні виміри, такі як зріст, вага тощо; стан сенсорних систем (слух, зір, нюх, рівновага та інші); визначення специфічних параметрів рухового розвитку дитини (тобто, наскільки дитина здатна застосовувати дрібну моторику, наскільки у неї розвинена координація, швидкість рухів, наскільки вона сама здатна піклуватись про своє здоров'я, чи наявні у неї навички самообслуговування тощо). Відповідно, якщо якийсь із цих параметрів визначається як той, що знаходиться у незадовільному стані, тоді з цим може бути потрібна допомога дитині під час навчання, зокрема, в процесі отримання супроводу.

Звичайно, для дітей з особливими освітніми потребами нормативи занять з фізичної культури мають відрізнятися і, взагалі, не завжди діти з особливими освітніми потребами можуть займатися всіма видами діяльності. Тож заняття фізкультурою мають бути підлаштовані під особливі потреби кожного учня.

Для дітей з порушеннями зору одним з найбільших бар'єрів є саме просторове орієнтування. Звичайно, послуга супроводу напряду допомагає в цьому, але важливо не лише допомагати дитині пересуватися, а й розвивати самостійність. Наприклад, навчити дитину орієнтуватися завдяки дотикам, слуху, нюху та іншим відчуттям. Або використовувати таке спеціальне обладнання, як, наприклад, тростина.

Як вже зазначалося, фізичний розвиток тісно пов'язаний з розвитком в інших сферах. Тож діти, у яких є порушення в інтелектуальній сфері, також досить часто мають певні порушення розвитку фізичної сфери. Тож на це варто

також звертати увагу. Ну і, звичайно, діти з порушеннями опорно-рухового апарату мають потребу в допомозі у фізичній сфері.

Важливо також розуміти, що під час повномасштабної війни потреби дітей з ООП можуть сильно відрізнятись від потреб в мирний час та залежати від регіону, в якому знаходиться дитина. Наприклад в регіонах, де ведуться активні бойові дії, у дітей може не бути доступу до необхідного медичного обладнання чи навіть до батарейок для слухового апарату. В регіонах, де знаходиться багато внутрішньо переміщених осіб, система надання соціальних послуг просто перевантажена.

Відповідно до Наказу від 23.12.2021 № 718 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання» основні дії та заходи, що становлять зміст соціальної послуги, передбачають:

- допомогу в самообслуговуванні;
- підтримку у спілкуванні та комунікації з дітьми, педагогами та іншими особами;
- організацію харчування та допомогу у прийнятті їжі;
- організацію пересування та допомогу під час пересування;
- спостереження за станом здоров'я, допомогу в проведенні необхідних процедур;
- допомогу під час занять у гуртках, секціях, клубах, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднаннях на базі закладів освіти;
- допомогу під час ігрової діяльності для дітей дошкільного віку, інших видів діяльності під час освітнього процесу;
- допомогу під час здійснення рухової активності;
- організацію денного відпочинку (сну) у закладах дошкільної освіти.

Основні закони та нормативно-правові акти, що регулюють процес надання соціальної послуги супровід під час інклюзивного навчання – Наказ

23.12.2021 № 718 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання», в якому прописані основні принципи, підходи до організації та надання соціальної послуги, оцінка ефективності та моніторинг надання та, власне, зміст самої послуги; В Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Конвенції ООН про права дитини, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Законі «Про освіту» (2017 р.), «Про загальну середню освіту» (2018 р.), «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р.), «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про соціальні послуги» (2003 р.), «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006 р.) зазначено право на здобуття освіти незалежно від стану здоров'я та за сприйняття держави у створенні всіх необхідних для цього умов.

Наказ «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» від 08.06.2018 № 609 наголошує на важливості створення команди психолого-педагогічного супроводу (далі – команди супроводу) дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, адже якісну інклюзивну освіту забезпечує не лише асистент учня чи вчитель закладу освіти. Має використовуватись мультидисциплінарний підхід із залученням різних фахівців, кожен з яких виконує свої специфічні функції.

Склад команди супроводу визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП.

У закладі загальної середньої освіти ця команда складається з таких спеціалістів:

➤ постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-

реабілітолог та батьки або законні представники (далі - батьки) дитини з ООП тощо;

➤ залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо».

Авторки підручника «Інклюзивна школа» (2020) звертають увагу на те, що хибною є думка, що асистент вчителя чи асистент дитини самі складають і оформлюють ІІР. Насправді ж над створенням і реалізацією цього документу працюють абсолютно всі члени Команди супроводу дитини з ООП.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Час та місце проведення дослідження

Практичну частину дослідження проведено в дистанційному форматі, а саме опитуванням телефоном та за допомогою месенджерів в квітні-травні 2023 року.

2.2 Етапи проведення дослідження

Дослідження умовно поділено на три етапи: підготовчий, основний і заключний.

На першому (підготовчому) етапі (березень–квітень 2023) проведено огляд української та зарубіжної літератури, зокрема українського законодавства, про соціальну послугу супровід під час інклюзивного навчання. На цьому етапі обрано метод дослідження, а саме кейс-стаді у форматі напівструктурованого інтерв'ю, та розроблено інструментарій (гайд) для опитування респондентів. Визначено критерії відбору респондентів та здійснено налагодження комунікації з цільовою аудиторією.

На другому (основному) етапі (квітень–травень 2023) здійснено пошук респондентів, поширення гугл-форми серед них. Також на цьому етапі було прийнято рішення змінити формат дослідження на кейс-стаді, у зв'язку з недостатньою кількістю відповідей на гугл-форму. Тож відбувся пошук нових респонденток спочатку методом доступності, а потім методом снігової кулі, створення двох нових гайдів, проведено опитування респонденток у форматі напівструктурованого інтерв'ю, відповіді транскрибовано.

Третій (заключний) етап (травень 2023) включає аналіз та узагальнення даних, отриманих під час інтерв'ю, складання висновків щодо практики надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання в Україні,

визначення перспектив та шляхів більш широкого впровадження і вдосконалення цієї соціальної послуги.

2.3 Характеристика вибірки

В першопочатковому варіанті дослідження респондентами та респондентками мали бути батьки або законні представники/представниці дітей з особливими освітніми потребами. Планувалось вивчити потреби дітей, які з них були задоволені послугою супроводу, а які – ні, як саме відбувався супровід, що робили соціальні робітники та робітниці, які надавали послугу, які труднощі виникали в процесі, що можна було б покращити в наданні послуги.

Для цього було створено гугл-форму, яку потім було поширено серед учасників фейсбук-спільнот батьків дітей з інвалідністю. На форму відповіли лише чотири респондентки. Всі з них вказали, що їх дітям не надається послуга супроводу під час інклюзивного навчання. Три з чотирьох зазначили про наявну потребу в супроводі, але відсутність цієї послуги в їх місті (всі вони були саме з міст, а не сіл). Ще одна респондентка написала, що її дитина перебуває на домашньому навчанні, тож в послугі потреби немає.

Згодом було прийнято рішення змінити дизайн дослідження, оскільки попереднім способом необхідну інформацію здобути не вдавалось.

Більш дієвим методом став метод кейс-стаді (або вивчення випадку). Для пошуку респонденток спочатку було використано метод зручності, а потім – снігової кулі. Таким чином було налагоджено зв'язок з людьми, що так чи інакше були залучені до надання послуги супровід під час інклюзивного навчання в м. Ізюм Харківської області та в м. Хмельницький. Респондентками стали: жінка, що надає послугу супроводу своїй онуці та наразі знаходиться в процесі офіційного оформлення себе як надавачки послуги, класна керівниця цієї онуки (м. Хмельницький); провідна фахівчиня Ізюмського центру соціальних послуг, соціальна робітниця, що надавала послугу супроводу та шкільна психологиня, що працювала в школі, в якій відбувався супровід (м. Ізюм).

2.4 Інструменти дослідження

Спочатку було створено гугл-форму, на яку було отримано дуже мало відповідей, тому змінивши метод дослідження та респондентів, були змінені й питання. Також запитання для надавачок послуги та працівниць шкіл, в яких відбувався супровід, трохи відрізнялись, тож в кінцевій версії дослідження було використано два гайди (Додаток А).

Спілкування з чотирма респондентками з п'яти відбувалося по телефону у форматі напівструктурованого інтерв'ю, п'ята респондентка відповіла на питання у письмовому форматі в месенджері.

2.5 Труднощі та обмеження проведення дослідження

Дослідження може не давати однозначних результатів, оскільки вивчення окремих випадків не є репрезентативним.

Учасників дослідження було складно знайти. Це пов'язано в першу чергу з тим, що послуга супровід під час інклюзивного навчання є новою і в багатьох населених пунктах України ще не впроваджена. Отже і людей, які можуть поділитися своїм досвідом з надання або отримання цієї послуги мало.

Ще одна складність, пов'язана з новизною досліджуваної соціальної послуги – невелика кількість літератури та загальна невивченість теми.

Варто також зазначити, що наразі не існує одного конкретного терміну в англійській літературі на позначення послуги супроводу під час інклюзивного навчання, тож знайти іноземну літературу також було складно. До того ж, в багатьох країнах система інклюзивного навчання побудована інакше, ніж в Україні, тому схожий досвід, на який можна було б спиратися в дослідженні, не є поширеним.

2.6 Етичні засади проведення дослідження

Згода учасників: учасники дослідження були проінформовані про мету та процес та надали свою згоду на участь у дослідженні.

Конфіденційність: конфіденційність усіх даних, що зібрані в процесі дослідження забезпечено.

Прозорість та відкритість щодо мети дослідження: мета дослідження донесена до респондента в процесі отримання згоди на проведення дослідження.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1 Обґрунтування необхідності популяризації послуги супроводу під час інклюзивної освіти

В переважній більшості надавачем послуги супроводу під час інклюзивного навчання є батьки або близькі родичі дітей з ООП. Причому, нерідко навіть неофіційно, тобто не отримуючи за це зарплатні. Але, швидше за все, ці батьки мають якусь професію, сфери, в яких їм хотілось би самореалізуватися. Тому потреба у цій послугі та у фахівцях, які могли б її надавати, є. Це питання не лише задоволення потреб батьків, а й питання фінансового забезпечення сім'ї.

Окрім того, вивільнений час батьки можуть присвятити собі, своїм інтересам, своїм потребам. Психологічний та фізичний стан батьків також впливає і на дитину, тому у виграші будуть всі. Також цей час батьки можуть присвятити дитині, навіть не перебуваючи поруч із нею: зайнятися пошуком гуртків, оформити необхідні документи, та навіть просто сходити в магазин.

Послуга супроводу під час інклюзивного навчання для деяких дітей з ООП є критично важливою для отримання інклюзивної освіти загалом. А коли цей супровід надається кваліфікованим фахівцем, це надає додатковий поштовх для розвитку дитини, розширює її коло спілкування.

Також ця послуга корисна і для викладацького складу навчальних закладів та нормотипових дітей. Вчитель не відволікається на ті потреби дитини з ООП, які має задовольняти асистент дитини, а отже може більше часу приділити саме викладанню предмета. А однокласники і однокласниці мають змогу краще сконцентруватися на занятті.

3.2 Опитування батьків або законних представників дітей з ООП

Для проведення дослідження мною було створено гугл-форму з переліком запитань, яку було опубліковано в декількох фейсбук-спільнотах батьків дітей з інвалідністю. Оскільки в інклюзивно-ресурсних центрах та центрах соціальних служб отримати контакти отримувачів соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання неможливо згідно Закону України «Про захист персональних даних» та Закону України «Про соціальні послуги», було обрано саме такий варіант пошуку респондентів та респонденток.

За декілька днів було отримано лише одну відповідь, тому наступним кроком стало розповсюдження форми безпосередньо в приватні повідомлення учасників та учасниць групи. Всього опитувальник отримали 60 людей. За наступні декілька днів було отримано лише три відповіді, в усіх них зазначалось, що діти опитуваних ніколи не отримували досліджувану послугу.

Даної вибірки явно недостатньо для проведення дослідження і робити якісь об'єктивні висновки неможливо. Проте навіть з цих результатів бачимо певну тенденцію: три з чотирьох респонденток зазначили, що їх діти потребують цієї послуги, але вони не мають до неї доступу, при тому, що проживають вони в обласних центрах.

Четверта респондентка написала, що її дитина знаходиться на домашньому навчанні. І хоча справді існують обставини, коли дитина ніяк не може відвідувати заклади освіти, дуже часто ця проблема може бути вирішена за допомогою доступу до якісної інклюзивної освіти.

Зі сказаного раніше бачимо, що послуга супроводу під час інклюзивного навчання є затребуваною, але мало де впровадженою, про що свідчить навіть коментар фахівця Центру соціальних служб міста Черкаси, який повідомив в телефонній розмові про відсутність такої послуги в їх регіоні.

3.3 Підготовка до процесу надання послуги супроводу під час інклюзивного навчання

Процес надання будь-якої послуги починається з вивчення нормативно-правової бази. Законів та підзаконних актів, якими керуються надавачі соціальних послуг багато, але основним документом саме для розглядуваного питання є Наказ Міністерства соціальної політики № 718 від 23.12.2021 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання».

Якщо в територіальній громаді є родина, де виховується з дитина з ООП, яка потребує цієї послуги, то батьки або законні представники разом з дитиною звертаються до інклюзивно-ресурсного центру із відповідною заявою. На підставі цієї заяви створюється комісія, яка перевіряє здібності дитини, рухову, фізичну активність, її розумовий розвиток та надає свій висновок про можливість навчання дитини у звичайній школі та про потребу у послугі супроводу під час навчання у закладі освіти або у закладі дошкільної освіти. Із копією цього висновку, заявою та пакетом документів батьки або законні представники звертаються до органів місцевого самоврядування та управління освіти. Центр соціальних служб підбирає спеціаліста, який буде надавати послугу супроводу.

Після цього укладається тристоронній договір між надавачем соціальних послуг, навчальним закладом та батьками або законними представниками дитини з ООП.

Невід'ємною частиною договору є індивідуальний план.

Згідно з Державним стандартом соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання, індивідуальний план є основою для надання соціальної послуги та ґрунтується на результатах визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги.

Індивідуальний план складається фахівцем із соціальної роботи із залученням асистента дитини, одного з батьків або іншого законного

представника отримувача соціальної послуги, погоджується одним із них і керівником закладу освіти.

Індивідуальний план складається впродовж 5 робочих днів із дня оцінювання індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, переглядається через 30 днів з дати надання соціальної послуги, надалі – за потреби, але не рідше ніж один раз на півроку.

Слід зазначити, що надавач послуги обов'язково має регулярно проходити медичний огляд та за необхідності вакцинацію.

Нерідко надавачем послуги супроводу виступає мама, бабуся або інший родич дитини. Проте, щоб надавати цю послугу офіційно та отримувати за це зарплатню, необхідно пройти навчання.

Фахівчиня Ізюмського центру соціальних служб зазначає:

«У нас взагалі було 5 фахівців, але вони просто пройшли у нас навчання, отримали базові знання. Одна мама, вона потім конкретно займалася з цією дитиною, вона не влаштовувалася до нас в центр, друга і третя мама здійснювали супровід в дошкільних закладах. А дві особи виявили намір (тим більше у нас була збільшена штатність), і ми взяли до себе двох фахівців, які конкретно займалися супроводом дітей, які не були їм якимись родичами, знайомими і т.д.».

Отже, навчання можуть проходити і ті, хто планує використовувати здобуті знання лише для допомоги своїм дітям, але не працевлаштовуватися в центри соціальних служб.

Наприклад, однією з респонденток була жінка, що виконувала роль супроводжуючої у дитини, що має порушення опорно-рухової системи і користується кріслом колісним. На момент інтерв'ю жінка вже підготувала всі необхідні документи для офіційного працевлаштування у центрі соціальних служб, але зараз вона ще проходить навчання, тому оформлена вона буде вже з нового навчального року.

Договір укладається на один навчальний рік і щороку переукладається.

Заслуговує на увагу максимально клієнтоорієнтований підхід Ізюмського центру соціальних служб. Його фахівчиня розповідає:

«У нас навіть перед тим, як залучати нашого фахівця, щоб він займався соціальним супроводом, проводився круглий стіл, де ми запрошували батьків цієї дитини, фахівця, представника навчального закладу (директора), представника нашого ресурсного центру, фахівця зі служби у справах дітей і фахівця із управління освіти».

Тобто перед тим, як надавати цю послугу, уважно вивчаються потреби дитини, тому що, наприклад, дитина з синдромом Дауна потребує зовсім іншої допомоги, ніж дитина з порушенням опорно-рухового апарату, але без порушень психічного розвитку.

Такі заходи важливі, щоб покращити ставлення батьків до інклюзивного навчання їх дітей.

«Спочатку ми ознайомлювались, дивились, щоб психологічний стан батьків був у нормі, щоб вони розуміли, що дитина, яка до цього займалася вдома, буде, як і всі дітки, займатися в навчальному закладі, вона не буде постійно поруч з батьками. Батьки зазвичай хвилювалися, що будуть якісь знущання, булінг по відношенню до цього маляти» (фахівчиня Ізюмського центру соціальних служб).

Для цього необхідно налагодити зв'язки між усіма учасниками процесу та встановити довірливі стосунки між ними.

«Ми знайомили батьків з соціальними працівниками, давали змогу поспілкуватися з представниками органів місцевого самоврядування з інших питань, щоб вони розуміли, що все це дуже серйозно, що це дуже велика відповідальність як кожного представника, так і фахівця, який буде здійснювати цей супровід» (фахівчиня Ізюмського центру соціальних служб).

Також у посадовій інструкції цього центру прописано, що фахівці центру, які надають цю послугу супроводу, мають медичну підготовку, адже, як зазначає та ж фахівчиня: «тому що це дитина, тим більше, якщо вона має індивідуальні потреби, може мати потреби в плані медичного обслуговування».

Підготовка стосується не лише спеціалістів та батьків дітей з ООП, а й нормотипових дітей, що навчатимуться з дитиною з ООП. Це потрібно для

запобігання булінгу та виникненню комплексів у дитини, яка отримуватиме послугу супроводу. Вона проходить в ігровій формі.

«Ми спілкувалися з вчителем, з дітьми. Ми намагалися в ігровій формі пояснити не ображати цю дитини, що ця дитинка така як усі, не ображайте її, вона під захистом і не потрібно їй ніяким чином давати зрозуміти, що вона чимось відрізняється. Тобто, щоб не було оцього комплексу. Тому що, якщо комплекс, то це база, яка зруйнує все, весь план, весь ланцюжок супроводження під час інклюзії» (фахівчиня Ізюмського центру соціальних служб).

Також при підготовці до створення інклюзивного навчального середовища важливо врахувати, чи пристосоване приміщення навчального закладу до інклюзивної освіти. Зрозуміло, що капітальний ремонт, встановлення ліфтів, ширших проходів робити дуже складно, оскільки на це навряд чи зможуть виділити достатньо коштів з місцевого бюджету. Але обладнати пандусами чи виділити окрему кімнату для потреб дітей з ООП в навчальному закладі можливо.

На перший погляд може здатися, що процес підготовки до надання послуги супроводу під час інклюзивного навчання дуже складний. Але досвід Ізюмської громади показує, що коли є відпрацьований алгоритм і кожен його учасник знає свою роль і відповідально ставиться до її виконання, цей шлях можна успішно пройти.

3.4 Практика надання послуги супроводу під час інклюзивного навчання

Надання послуги починається з початку навчального року. Договір триває до 31 травня або до останнього навчального дня. Для того, щоб цей процес був безперервним і дитині не доводилось звикати до нових супроводжуючих, соціальні робітники беруть відпустки у літній час, коли у дітей канікули і їм не потрібен супровід.

Важливо зазначити, що супровід відбувається лише в межах навчального закладу. Тобто вранці батьки або особи, що їх замінюють, приводять дитину в школу, а після уроків забирають.

Після перших навчальних днів, фахівець, провівши з дитиною час, уточнює її потреби, визначає певні нюанси при наданні послуги. Це може бути така допомога, як допомогти переодягнутися, викласти речі з наплічника, постояти в черзі у їдальні. Якщо дитина має психічне захворювання, можливо буде потрібна допомога у врегулюванні емоцій.

Наприклад, асистент учня з синдромом Дауна розповідала:

«Я допомагала йому соціалізуватися. Оскільки йому було 12 років, а розвиток був як у дитини десь 3 роки, тому я йому допомагала: ходила з ним в туалет, в їдальню, сиділа з ним на уроках. З ним займалися вчителі по індивідуальній програмі, а я з ним була поруч і, коли йому все це набридало (а він був непосидючий), міг встати, піти. І я з ним прогулювалась, допомагала якось соціалізуватися».

У вересні ця дитина була ще в памперсах, а у листопаді вже від них відмовилися зовсім, до кінця навчального року хлопчик вже навчився застібати гудзики.

Оскільки батьки хлопчика взагалі не займалися його розвитком, допомога соціального працівника була просто неоціненною.

А, наприклад, бабуся дівчинки в кріслі колісному допомагала онучці лише переміщуватися сходами, зокрема, спускатися в сховище під час повітряної тривоги, переодягатися. На уроках вона присутня не була, оскільки в цьому не було потреби.

Тож процес надання послуги супроводу під час інклюзивного навчання може дуже відрізнятись залежно від виду порушення та потреб дитини. Але в жодному разі надавач цієї послуги не має права втручатися в освітній процес. Це прописано в Державному стандарті та в інших нормативних документах.

Зокрема, у листі Міністерства освіти і науки України «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» від 31.08.2020 р. №1/9- 495 сказано:

«Асистент учня:

- НЕ втручається в освітній процес та НЕ надає рекомендації педагогічним працівникам щодо організації освітнього процесу;
- НЕ надає освітніх послуг;
- НЕ розробляє індивідуальні завдання і матеріали;
- НЕ виконує інші функції педагогічних працівників»

Після того, як закінчився навчальний процес у дитини, соціальний робітник передає дитину батькам та повертається на своє робоче місце у центр соціальних служб. Там він веде документацію, пише звіти тощо.

3.5 Фактори успіху впровадження послуги супроводу під час інклюзивного навчання

Основним фактором успіху впровадження послуги супроводу є залученість у процес та бажання всіх учасників цього процесу: і співробітників інклюзивно-ресурсного центру, і школи, і батьків, і інших учнів класу.

Прикладом дуже вдалої співпраці є випадок дівчинки з Хмельницького, яка пересувається на кріслі колісному. Поспілкувавшись із бабусею дівчинки, яка виконує супровід, та класною керівницею, можна зробити висновки, що школа дійсно підготувалася до прийому дітей з ООП. Бабуся розповідала:

«У цій школі зроблено все: і пандуси, і ліфт, і туалет дуже гарний і зручний, чистий. Кабінет для інклюзії. Там є асистент, там дивани. Дітки приходять туди відпочивати, все як дома. Не знаю, як в інших школах, але у нас все добре, є всі умови».

Крім цієї дівчинки, у школі навчаються інші діти з ООП. Тож всі працівники та учні школи звичні до людей з інвалідністю. Відчувається дуже тепле ставлення до них.

«Діти до Софії у нас дуже добре ставляться ще з початкової школи. І коли вони до нас прийшли ці хлопчики і дівчатка, то вони раніше допомагали їй, возили її. Раніше мама чи тато привозили її до школи і залишали її тут одну, вона сиділа в класі і після уроків її забирали. Зараз, через те що тривоги, бабуся мусить бути з нею, її треба забирати під час тривоги» (Бабуся дівчинки у кріслі колісному).

Також хотілось би зазначити, що батьки також приділяють багато уваги розвитку дівчинки, намагаючись, щоб фізичні порушення не позбавили її повноцінного життя.

«На скрипці вона дуже гарно грає, бо руки вона дуже гарно розробила. І на стрільбу ходить, в неї добре виходить. Її навіть записали в збірну. Тренер з нею займається, щоб вона поїхала на змагання в Київ. Дуже любить багато читати. Ми в бібліотеку їздимо в обласну в Хмельницькому. Також вона пише вірші, гарно малює. Малює на планшеті. Мамі подарунок зробила, намалювала маму» (Бабуся дівчинки у кріслі колісному).

У випадку хлопчика з Ізюму з синдромом Дауна є нарікання у соціальної робітниці до оснащення школи: відсутність кабінету інклюзії (приміщення, де дитина з психічними порушеннями могла б відпочити, заспокоїтись, де асистент учня могла б провести з дитиною час).

Також вона наголошує на важливості включеності батьків в процес розвитку дитини.

«Ще необхідно спілкуватися з батьками, щоб вони допомагали. Бо вони звалили дитину на вчителів, помічника, але ж вдома з ними теж потрібно займатися, ми ж не супроводжуємо дитину вдома. Батьки повинні бути включені в цей процес».

Успіхи цього хлопчика дуже великі (він навчився лічити, розрізняти кольори, писати літери, краще розмовляти), тобто він має потенціал до розвитку,

але, можливо, якби вдома з ним займалися активніше, результат був би ще кращий.

3.6 Рекомендації до покращення послуги супроводу під час інклюзивного навчання

Для того, щоб діти з ООП мали можливість навчатися в школі, вона має бути оснащена для них. Звичайно, зробити ліфти чи розширити коридори може бути дуже дорого, і коштів місцевого бюджету може не вистачити на це. Особливо це стосується невеликих населених пунктів. Зробити пандуси чи виділити кімнату для інклюзії легше, але також не завжди можливо. А возити дитину щодня за багато кілометрів теж не вихід. Тому, звичайно, в більш виграшному становищі перебувають діти, що проживають у великих містах. Хоча навіть у великих містах не завжди місцева влада піклується про дітей з інвалідністю.

Також деякі респонденти говорили про необхідність більш зваженого підходу комісій ІРЦ про можливість навчання деяких дітей з особливими освітніми потребами в звичайних школах. Зокрема, це стосується дітей з порушенням психічного розвитку, оскільки деякі з них своєю поведінкою можуть заважати іншим учням здобувати якісну освіту, зривати уроки. Але тут потрібен дуже зважений індивідуальний підхід, так як включеність таких дітей в систему загальної освіти позитивно впливає як на цих дітей, так і на суспільство загалом.

Важливо наголосити і на необхідності ретельної підготовки людей, які надаватимуть послугу супроводу. Необхідно, щоб дитина довіряла цій людині, щоб у них виник психологічний зв'язок, адже дитина якоюсь мірою залежить від свого супроводжуючого. Особливо це важливо для супроводу дітей з психічними порушеннями. Асистент повинен мати базові навички психології, відчувати дитину, вміти допомогти впоратись із різними психічними станами.

ВИСНОВКИ

Потреби дітей з ООП дуже індивідуальні і залежать від особливостей стану дитини. Для когось це може бути просто допомога у пересуванні, переодяганні тощо, комусь необхідна допомога психологічна, комусь допомога в комунікації тощо, а комусь необхідне спостереження за станом здоров'я та проведення необхідних процедур. Для визначення обсягу і виду необхідної допомоги під час навчання кожна дитина проходить комісію інклюзивно-ресурсного центру.

Діяльність асистента дитини регулюється законодавством. За останні роки в Україні прийнята ціла низка законів та підзаконних актів, що стосуються інклюзивної освіти загалом та послуги супроводу під час інклюзивного навчання зокрема. Їх аналіз показав досить ґрунтовне пропрацювання цієї проблеми. Враховані нюанси, особливості та потреби дітей з ООП. На жаль, інколи практичне виконання вимог законодавства не є задовільним.

Як показав аналіз успішних кейсів впровадження послуги супроводу під час інклюзивного навчання, запорукою успіху є і ретельна підготовка навчального закладу до прийому дитини з ООП (матеріально-технічне забезпечення, дотримання принципів універсального дизайну та норм ДБН та готовність викладачів), і підготовча робота з нормотиповими дітьми, що навчатимуться в одному класі з дитиною з ООП, і проведення якісного навчання спеціалістів, що надаватимуть послугу супроводу. Саме активна залученість та щире бажання прийняти дитину з ООП та допомогти їй отримати якісну освіту і соціалізуватись є вирішальними.

Послуга супроводу в нашій країні є ще недостатньо розповсюдженою, але затребуваною. Про це свідчать і результати опитування, і загальна статистика кількості дітей з інвалідністю. На жаль, воєнні дії, що відбуваються на території України, збільшують кількість дітей з інвалідністю. Тож потреба в інклюзивній освіті і, відповідно, в послугі супроводу під час інклюзивного навчання лише зростатиме. Тому необхідно готувати якомога більше приміщень навчальних

закладів до прийому дітей з ООП та кваліфікованих спеціалістів, що надаватимуть послугу супроводу на високому професійному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова, О., Маланчій, В. & Опаленик, Я. (2020). *Інклюзивна школа: порадник для керівників закладів загальної середньої освіти*.
2. Порошенко, М. А. (2019). *Інклюзивна освіта: навчальний посібник*. Київ: ТОВ «Агентство «Україна».
3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання (Наказ МОН України). № 718. (2021). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-22>
4. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (Наказ МОН України). № 609. (2018). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18>
5. Про захист персональних даних (Закон України). № 2297-VI. (2010). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
6. Про освіту (Закон України). № 2145-VIII. (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Про соціальні послуги (Закон України). № 2671-VIII. (2019). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
8. Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році (Лист МОН України) № 1/9- 495. (31.08.2020).
9. Ярмола, Н., Коваль-Бардаш, Л., Компанець, Н., Квітка, Н. & Лапін, А. *Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі: навчально-методичний посібник*. (2020). Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Додаток А

Гайд

Поінформована згода на участь у дослідженні:

Доброго дня, мене звуть Катерина Беленок. Я студентка Києво-Могилянської академії спеціальності «Соціальна робота». Проводжу дослідження для дипломної роботи стосовно соціальної послуги супровід під час інклюзивного навчання.

Я запрошую Вас на інтерв'ю, бо мені важливо дізнатися Вашу думку та Ваш досвід стосовно цього питання.

Тема дослідження: соціальна послуга супровід під час інклюзивного навчання.

Мета дослідження: дослідити практику надання соціальної послуги супроводу в інклюзивній освіті в Україні.

Якщо Ви погоджуєтесь взяти участь у дослідженні, ознайомтеся з інформацією нижче та підпишіть згоду. Після цього я попрошу Вас дати відповіді на запитання інтерв'ю. Для отримання більш якісних результатів я прошу дозволу записувати інтерв'ю на диктофон.

Участь в дослідженні є добровільною, Ви можете припинити участь в будь-який момент або не давати відповідь на конкретне питання. Проте Ваші відповіді важливі й цінні для дослідження, тому я попрошу відповідати на кожне питання. Також в будь-який момент Ви можете взяти паузу. Час для відповіді на запитання не обмежений.

Результати інтерв'ю будуть використані в моїй дипломній роботі та можуть в подальшому використовуватися для інших наукових робіт або конференцій. Однак вся інформація є конфіденційною, тож будь-що, що могло б ідентифікувати Вас, не буде включене до звітів. Після використання записів інтерв'ю вони будуть видалені з усіх носіїв, а до того моменту доступ до них матиму лише я (дослідниця) та наукова керівниця.

Якщо у Вас виникнуть будь-які питання, можете поставити їх мені під час або після інтерв'ю за контактами:

Беленок Катерина, +38 096 489 74 85, email: katya15122001@gmail.com

Опитник 1 (для асистентки дитини і жінки, що надає послугу супроводу своїй онуці)

1. Які особливі освітні потреби мала дитина під час отримання послуги супроводу?

2. Що саме робив асистент дитини?

3. Чи були від дитини/батьків якісь запити, які не вдалось задовольнити?

Якщо так, то які і чому так вийшло?

4. Чи виникали труднощі (якщо так, то які) між надавачем і отримувачем послуги; надавачем і закладом освіти; отримувачем і закладом освіти?

5. Якщо надання послуги припинилось, то чому?

6. Хто фінансував надання послуги?

7. Ваші рекомендації щодо вдосконалення послуги.

Опитник 2 (для викладачки школи, в якій навчається дитина з ООП)

1. Які особливі освітні потреби мала дитина під час отримання послуги супроводу?

2. Що саме робив асистент дитини?

3. Чи були від дитини/батьків якісь запити, які не вдалось задовольнити?

Якщо так, то які і чому так вийшло?

4. Чи виникали труднощі (якщо так, то які) між надавачем і отримувачем послуги; надавачем і закладом освіти; отримувачем і закладом освіти?

5. Якщо надання послуги припинилось, то чому?

6. Як надання послуги супроводу вплинуло на дітей та атмосферу в класі загалом?

7. На вашу думку, які функції мають бути у асистента дитини? Яку підготовку йому необхідно проходити?

8. Ваші рекомендації щодо вдосконалення послуги.